

Építészet és közösség, új stratégiák az ezredforduló után

MICROmagdolna, egy közösségi építészeti kísérlet, önelemzés

témafelvetés:

Az ezredforduló utáni évek gazdasági, szociális, erkölcsi krízisei új feladatokat jelöltek ki a művészetben, építészetben. A társadalmilag elkötelezett, szociálisan érzékeny attitűd lassan foglalja el a helyét. A magyarországi megjelenések főleg olyan vidéki közösségeket segítő beavatkozásokról szóltak eddig, melyek kisléptékük ellenére katalizátorként működhetnek.

A városi/nagyvárosi hátrányos helyzetű szituációkban ugyanezen eszközök nem tudnak hasonlóan működni, ott más irányokat, kapcsolódási felületeket kell keresni a közösséggel.

a doktori kutatás felépítése és célja:

a tanulmány három nagy részre tagolódik

-elméleti vizsgálódás

-példák elemzése

-saját kísérlet: MICROmagdolna elemzése

Az első fejezetben olyan építészetelméleti írásokat, elemzéseket tanulmányozok, melyek segíthetik megérteni az ezredforduló körüli és utáni, a sztárpépítészet mellett/helyett megjelenő diverzív állapotot, az azt létrehozó folyamatokat.

Vizsgálom az új irányok létrejöttét támogató lépéseket, melyek előkészíthették, befolyásolhatták azt és olyan új stratégiákat, eszközöket, amelyek a jövőben támogatni tudják az új kapcsolatok megerősödését.

A kutatás második részében, fókuszálva a közösségi alapú tervezés fogalmára, európai gyakorlati példákat elemezve, összegyűjtöm azokat az új kommunikációs felületeket, ahol a tervezés és a közösség találkozhat, melyek csökkenthetik ill. ideális esetben megszüntethetik a városi elszigetelődést, mérsékelhetik a szociális hátrányokat.

Végül, a harmadik fejezetben, a Micromagdolna, mint alulról induló közösségi építészeti jelenlét kísérletének lépéseit vizsgálom a budapesti Magdolna Negyed szociális városrehabilitációs folyamatában.

Az alábbi oldalakon célom összefoglalni fejezetek jövőbeli tartalmát, elősegítve a doktori kutatás végleges irányának definiálását.

"There is a truth that must be recognized. That is, that the entire cycle of modern architecture and of the new systems of visual communication came into being, developed, and entered into crisis as an enormous attempt the last to be made by the great bourgeois artistic culture to resolve, on the always more outdated level of ideology, the imbalances, contradictions, and retardations characteristic of the capitalist reorganization of the world market and productive development."¹

(Manfredo Tafuri)

„Létezik egy igazság, amit fel kell ismernünk. Miszerint a modern építészet és az új módszereken alapuló vizuális kommunikáció teljes egészét tekintve úgy jött létre, úgy fejlődött, majd úgy került válságba, mint egy utolsó hatalmas kísérlet arra vonatkoztatva, hogy megfejtse a nagypolgári művészeti kultúrát - egy egyre inkább elavult ideológia szintjén - az egyenlőtlenségeket, az ellentmondásokat, a hátráltatásokat, a világpiac és a termelési fejlődés kapitalista újrászerveződésének jellemzőit."

(nem hivatalos fordítás)

Első fejezet (vázlat): az ezredforduló változásai és hatásai az építészetre

A fenti idézet Manfredo Tafuri: *Architecture and Utopia Design and Capitalist Development*, 1973-ban megjelent művéből való. Ezzel az írással kezdem a vizsgálódást, mert az könyv születésekor, a hatvanas évek látványos jóléte után kipukkanni látszó krízislufi hasonlóan megállásra és újragondolásra kényszerítette a társadalmat, gazdaságot, építészetet egyaránt, ahogy az ezredforduló után napjainkban is.

Tafuri szerint a hetvenes évek elejére a nyugati társadalom gazdasági és szellemi szempontból egyaránt súlyos válságba került. A régi elvek alapján működő ipari termelés megrendülése, a szolgáltató szektor megerősödése, a jóléti társadalom határának elérése egy krízis jeleit mutatta. A krízis állapot ma, több, 40 év után is, újra aktuálissá válik.

Tafuri az építészetelmélet jelentős egyénisége volt, neki köszönhető az a fajta építészetesztétika, amely gondos történeti kutatásra alapoz, kritikus hozzáállással, vizsgálódással az éppen zajló társadalmi, gazdasági folyamatokkal szemben.

Az ezredforduló építészetének eseményeinek, változásainak számbavételekor fontos lehet megvizsgálni egy korábbi krízisben született állítást: „az építész *kritizálhatja ugyan társadalmát, sőt ez kötelessége is, de művei az adott társadalom anyagi bázisát képezik...*²egy kritikus építészet megteremtésének kísérlete az adott status quo-val szemben eleve kudarcra van ítélve.

Tafuri azt állítja, hogy kritika nem segít, helyette elemzésre, új eszközökre van szükség, amely új utakat, válaszokat tud kínálni az összekuszálódott állapotból.

Az ezredforduló óta eltelt másfél évtizedet elemezve, a Bilbao-effektus, a sztárepítészet, a médiaépítészet kipukkanni látszik, megtette, amit lehetett, de a közben gyorsan és látványosan lezajló gazdasági és társadalmi változások új irányokat indítottak el.

Az építész mindent irányítani tudó és a „minden hétfőn új építészet, sosem látott formák”³ alkotójának attitűdje hatalmasat veszített jelentőségéből. A 2008-as világméretű gazdasági recesszió egyértelművé tette, most nincs szükség több Guggenheim-re.

Az építészet változik, változnia kell, Tafuri gondolatait továbbszöve, ma is - a kritika megfogalmazása helyett - olyan válaszokra van szükség, amelyek új felületet aktiválnak az építészet eszköztárában.

¹ Manfredo Tafuri: *Architecture and Utopia Design and Capitalist Development*, 1973., translated copy by The Massachusetts Institute of Technology

² Moravánszky Ákos: *Az építészeti kritika irányzatai napjainkban*, Magyar Építőművészet 1983/1., p 29-31.

³ Nagy Iván: *Modern Építészet / Modernitás 2.0*, doktori értekezés, p 29. 2013.

ebben a fejezetben további írások elemzése:

. Sylvia Lavin: *Practice Makes Perfect*. (2006) In: Krista Sykes ed.,
Constructing a New Agenda: Architectural theory 1993-2009, Princeton Architectural Press 2010.

. Anthony Vidler ed., *Architecture between Spectacle and Use*, Clark Art Institute, 2008

. Anna Klingman: *Brandscapes: Architecture in the Experience Economy*, MIT Press 2007

. Allen, Stan: *Stocktaking, Nine Questions About the Present and Future of Design*, p.5-8. *Harvard Design Magazine*, Spring/Summer, 2004.

„A társadalom - minthogy nincsen igazán tér, ahol mozgásban lehetne, állíthatná, mondhatná önmagát - tehetetlen, s magára hagyja az egyént, aki tehát magában, egyedül, a közösség, a tradíció, a kultúra védelme nélkül áll - állunk, s próbálkozunk ki-ki alapon.

És hiába tudunk valamit egyenként, akár több millióan, ez, a nyilvános beszéd híján, személyes tudás marad, pedig kollektívnek kéne lenni.”

(Esterházy Péter)

Második fejezet (vázlat): a közösségi tervezés eredete, folyamata és erősödése

Amerikában és Európa nyugati felén a közösség alapú tervezés megjelenése nem az ezredfordulóhoz kapcsolódó folyamat, az elmúlt 20-25 évben ezeken a helyeken már korábban megjelent a városrehabilitációnak egy olyan létező gyakorlata, amelyben általánossá és kikerülhetetlenné vált a helyi közösségek bevonása, a résztvevők közötti szoros együttműködés kiépítése (városvezetés, civil csoportok, üzleti szféra...).

1969-ben született az az írás, amely a részvételi tervezés kiindulási munkájának tekinthető: július 4-én jelent meg Sherry R. Arnstein cikke⁴ az Amerikai Tervezők Szövetségének újságában, abban az évtizedben, amikor a nyugati kultúra és társadalom szinte minden szintjét áthatotta a megújulás iránti igény. A részvétel tipológiájának is nevezett ábra a későbbi közösségi építészet és tervezés forrásmunkájává vált. Arnstein létrája tipologia a szereplők bevonásának mélysége alapján határozta meg a tervezés részvételi szintjeit: alulról felfelé haladva, minél nagyobb mértékű a szereplők, a lakosság szerepe a döntéshozatalban, annál magasabb fokára került a képzeletbeli létrán.

A bevonás erőssége, a szerző szerint, az alábbi szintek egymásutánosságával írható le (forrás⁵):

8. közösségi irányítás	a közösségi hatalom fokozatai (irányítás lehetséges)
7. átruházott hatalmi funkciók	
6. partnerkapcsolat	
5. megbékítés, kiengesztelés	a jelképesesség fokozatai (befolyásolás lehetséges)
4. konzultáció	
3. információ	
2. terápia	a részvétel hiánya (befolyásolás nem lehetséges)
1. manipuláció*	

(*a végleges tanulmányban a kifejezések részletes elemzésre kerülnek)

Arnstein írása nagy hatással volt a későbbi években konkrétan megfogalmazott és lezajlott közösségi tervezési kezdeményezéseknek.

A modellt később többen kritizálták, adaptálták, módosították, de kiindulási forrás szerepe vitathatatlan.

⁴ Sherry Arnstein 1969: A Ladder of Citizen Participation, Journal of the American Institute of Planners, 4/35, p 216 – 224.

⁵ Csanádi G. - Csizmady A. - Kőszeghy L.: Nyilvánosság és részvétel a településtervezési folyamatban (Participation in Urban Planning), Tér és Társadalom 24. évf. 2010./1. p 15-36.

Az új irány elindulását támasztja alá az Európában elsőként elindított átfogó belvárosi városrehabilitáción belül kezdeményezett barcelonai projekt (1980-1987)⁶, amelynek, mint köztér rehabilitációs programnak, legfőbb érdekessége volt, hogy a hatékony eredmények elérése céljából a tervezési, átalakítási folyamatokba a helyi közösségeket is bevonva, közösségi irodák működtetésével erősítették a lakosság véleményének integrálását a végleges megoldásokba.

A projektben 7 év alatt több, mint 100 tér került megújításra, többnyire fiatal tervezőirodák által.

Ez a példa határozottan vetíti előre az egy évtizeddel később, a 90-es évek elején megjelenő *integrált várostervezés (urban regeneration)* fogalmát⁷.

Az ezredfordulóhoz közeledve, a korábbi több, mint két évtized fent említett új irányainak lassú hatásaként, elindult az építészeti tervezésben az a paradigmaváltás, amely a városra, a minket körülvevő környezetre, mint élő szerves, változó oránizmusként tekint.

Visszacsatolva az első fejezetben említett modern építészet krízisállapotára, a modern, majd az utána következő posztmodern sosem volt képes ilyen irányból tekinteni az épített környezetre. Csak a lokális megoldásokkal foglalkozva, egyik irányzat sem tudott olyan stratégiát felállítani, amely megoldása lehetett volna a gyorsan zajló és válságba került társadalmi, gazdasági, ipari folyamatoknak.

A 90-es évek végén, a regeneráció fogalmával olyan átfogó rendszerben gondolkodó irány indult el, amelyben fontosabb a folyamat, a stratégia térben és időben való megfogalmazása, mint maga a forma⁸, és ahol az együttműködés alapvető fontosságú az innováció tekintetében.

Az innováció pedig nem az egyén különleges tudásán, tehetségén múlik, hanem egy szervezett csapatmunka eredménye.

2011-ben látványos lépésre szánta el magát a brit kormány: megalkotta azt a törvényt (Localism Act), amely egyrészt új lehetőséget biztosít azoknak az építésznek, akik a válság évei után képesek alkalmazkodni a megváltozott építészeti szerephez. Másrészt a törvény, helyet adva a városi közösségek bevonási lehetőségének, az integráció szó szerinti alkalmazásának, a szomszédsági igények rugalmas figyelembevételének, eltörlésre ítélte a regionális fejlesztési stratégiákat, a hosszú engedélyezési procedúrákat és támogatja a helyi közösségek, szomszédsági képviselők kialakulását, hatékony működését. A folyamat előkészítésében nagy szerepe volt a RIBA-nak, ahol a sikerre vitt törvény után összefoglaló gyakorlati útmutató kiadványokkal segítik az új irányban résztvevő építész munkáját, melyek egyben az építészhallgatók oktatásában is fontos szerepet kapnak.⁹

. Re-thinking Neighbourhood Planning, From consultation to collaboration, A ResPublica Green Paper, Dr. Patricia Kaszynska, James Parkinson, Will Fox - in ass. with RIBA, 2012.

. Guide to Localism Opportunities for architects, Part one: Neighbourhood planning, Royal Institute of British Architects, 2011.

. Guide to Localism Opportunities for architects, Part two: Getting community engagement right, Royal Institute of British Architects, 2012.

⁶ Rowe, Peter G.: Building Barcelona - A Second Renaissance, p 50-60, Barcelona Regional and Actar, Barcelona 2006.

⁷ *urban regeneration* definíciója: a várostervezés korábbi aspektusain (utcák, épületek, műemlékek és parkok esztétikus és praktikus felújítása, megszüntetése) túllépve olyan, társadalmi, gazdasági, fizikai, fenntarthatósági, demográfiai, pénzügyi és együttműködési szempontokat előtérbe helyező városrehabilitációs folyamat, ahol a város/városrész/szomszédság fizikai, társadalmi, környezeti problémák integrálása elengedhetetlen a folyamat teljeskörű sikeressége érdekében

⁸ Harvey, David: The Condition of Post-Modernity, Blackwell, Cambridge, England, 1990.

⁹ forrás: <http://www.local.gov.uk/localism-act>

További, a témához tartozó összefoglaló írások tervezett elemzése:

. Tris Kee, Francesca Miazzo, ed. 2014.

We Own the City: Enabling Community Practice in Architecture and Urban Planning

. Michael Rios, Brian Bell: Good Deeds, Good Design - Community Service Through Architecture; Princeton Architectural Press, 2004.

. Paul Jenkins, Leslie Forsyth: Architecture, Participation and Society, A brief historical review of Community Technical Aid and Community Architecture, 2005.

A *szervezett csapatmunkákra* vonatkozóan néhány példát elemzek, általuk részletesen vizsgálva a közösséggel való tervezés eszközeit, jellemzőit.

példák:

elemzés és összehasonlítás azonos szempontok alapján (kulcsszó: hátrányos, városi)

. a fent említett Barcelonai példa (1980-1987), mint ősforrás

(Rowe, Peter G.: Building Barcelona - A Second Renaissance, p 50-60, Barcelona Regional and Actar, Barcelona 2006.)

. Berlin, Baupiloten - a közösségi építészetre fókuszált építészcsoporthoz kiválasztott projektek bemutatása (die Baupiloten Architektur, Berlin - összefoglaló könyvük: Architecture Is Participation: Die Baupiloten: Methods and Projects, Jovis, 2015.)

. London, FLUID Architecture Urbanism Participation iroda, kiválasztott projektek bemutatása (az új Localism Act a valóságban, <http://www.fluidoffice.com>)

. Budapest, Teleki tér: hátrányos helyzetű városi tér közösségi tervezése - Újirány Csoport, 2013.

“Be careful about making huge plans, because they take forever, cost too much and generate myriad unintended consequences. Make small changes that improve everyday life for ordinary people; make them right away and build on small successes to try something a little more ambitious.”¹⁰
(Jamie Lerner)

„Bánjunk óvatosan a hatalmas tervekkel, mert azok örökké megmaradnak, túl sokba kerülnek és számtalan nem várt következményt generálnak. Alkoss apró változásokat, amik jobbat teszik a hétköznapi emberek mindennapjait; Alkoss azonnal és építs kicsi sikereket, hogy abból valami nagyratörő válhasson.”
(nem hivatalos fordítás)

Harmadik fejezet (vázlat): *MICROmagdolna, egy építészeti kísérlet önelemzése*

A MICROmagdolna egy alulról induló, közösségi jelenléttel bíró építészeti kísérlet, melynek célja, hogy hátrányos helyzetű csoportok, intézmények közös álmaiból építészeti tervek szülessenek és megvalósuljanak.

A kísérlet a BME Építőművészeti Doktori Iskola csoportos építészeti kutatás és alkotás keretein belül indult el, majd valós projektté fejlődött.

Az önelemzés a második fejezetben, a példák vizsgálatánál alkalmazott szempontok alapján történik majd, hogy az összehasonlíthatóság segítse a projekt lépéseik értékelését.

Kiindulási gondolatok:

A hazai közösségi tervezés példái között szinte kizárólag köztérre tervezett, inkább városépítészeti, tájépítészeti jelleggel bíró projektek találhatók.

A mi kísérletünk más irányból közelített: sűrű, szociálisan hátrányos városi közegben olyan üres földszinti helyeket kerestünk (elhagyott üzlethelyiségek, nem használt udvarok, foghíjak, kihasználatlan intézményi udvarok, kertek) amelyek beindítása, a városnegyed életébe történő bekapcsolása, ideiglenes használata új energiákat szabadíthat fel a helyi közösségekben.

Egy másik kiindulási szempontunkat elővezetve, a közösséggel való kapcsolódásnak általában két alkalmazott iránya van: a *design for community* és a *design with community*. Az ezredforduló utáni években kétségkívül nagy jelentőségű volt az új irányok kijelölésében a sztárépítészek nevével fémjelzett *design for community* - jellegű, humanitárus, segítő építészeti beavatkozások megjelenése (lásd: 2014: Shigeru Ban, *an architect of Social Change*)¹¹.

A MICROmagdolna elindításakor azt a célt tűztük ki¹², hogy a két irányt ötvözve, olyan lehetőségeket kutatunk fel a Magdolna Negyedben, ahol a közösségek segítségével a közvetlen emberi kapcsolatok, a direkt kommunikáció alapeszköz a projektek megvalósításában.

¹⁰ Jamie Lerner, brazil közösségi építész, politikus

¹¹ “So the Pritzker is part of a trend. And by recognizing Mr. Ban’s socially conscious architecture, the award lends useful prestige to such work.” - from *With Paper Tubes, Building Social Change*, Shigeru Ban, *an Architect of Social Change*; The New York Times, March 25, 2014. by Michael Kimmelman

¹² Dimitrijevic Tijana, Borsos Melinda

Csak későbbi pozitív következtetés volt részünkről, hogy a közvetlen kapcsolódások egy olyan folyamatosan bővülő kapcsolati hálót generáltak, amely egyrészt hatékonyan segítette a városrész megismerését közvetlen forrásból, másrészt a bizalom kiépítésével támogató alapja lehetett a későbbi MICROmagdolna építészeti eseményeinek megvalósításában.

az önelemzést segítő irodalom:

- . Kézikönyv a részvételi városmegújításról, gyakorlati útmutató, Közösségfejlesztők Egyesülete Városmegújító Munkacsoport, 2010.
- . Dömötör Tamás: Közösségi részvétel a területi tervezésben, doktori értekezés, 2008.

kutatásaim az előző félévekben:

- .12/13 . 02 Szegregáció/Integráció, avagy a szociális városrehabilitációk új stratégiái
http://dla.epitesz.bme.hu/appendfiles/426-tk_borsos_m_2.pdf
- .13/14 . 01 A szociális városrehabilitáció tipológiája, avagy az építész szociális eszközei a jelenben
http://dla.epitesz.bme.hu/appendfiles/576-tk_borsos_1_140118.pdf
- .13/14 . 02 Az építész új kapcsolatai a várossal, eszközkérés Bukarest példáján keresztül
http://dla.epitesz.bme.hu/appendfiles/704-tk_borsos_140608.pdf

irodalomjegyzék:

Manfredo Tafuri: *Architecture and Utopia Design and Capitalist Development*, 1973., translated copy by The Massachusetts Institute of Technology

Moravánszky Ákos: *Az építészeti kritika irányzatai napjainkban*, Magyar Építőművészet 1983/1., p 29-31.

Nagy Iván: *Modern Építészet / Modernitás 2.0*, doktori értekezés, p 29. 2013.

Harvey, David: *The Condition of Post-Modernity*, Blackwell, Cambridge, England, 1990.

Sylvia Lavin: *Practice Makes Perfect*. (2006) In: Krista Sykes ed., *Constructing a New Agenda: Architectural theory 1993-2009*, Princeton Architectural Press 2010.

Anthony Vidler, *Architecture between Spactacle and Use*, Clark Art Institute, 2008.

Anna Klingman: *Brandscapes: Architecture in the Experience Economy*, MIT Press 2007.

Allen, Stan: *Stocktaking, Nine Questions About the Present and Future of Design*, p.5-8. *Harvard Design Magazine*, Spring/Summer, 2004.

Sherry Arnstein: *A Ladder of Citizen Participation*, *Journal of the American Institute of Planners*, 4/35, p216 – 224. 1969.

Csanády G. - Csizmady A. - Kőszeghy L.: *Nyilvánosság és részvétel a településtervezési folyamatban (Participation in Urban Planning)*, *Tér és Társadalom* 24. évf. 2010/1. p 15-36.

Rowe, Peter G.: *Building Barcelona - A Second Renaixenca*, p 50-60, *Barcelona Regional and Actar*, Barcelona 2006.

Re-thinking Neighbourhood Planning, From consultation to collaboration, A ResPublica Green Paper, Dr. Patricia Kaszynska, James Parkinson, Will Fox - in ass. with RIBA, 2012.

Guide to Localism Opportunities for architects, Part one: Neighbourhood planning, Royal Institute of British Architects, 2011.

Guide to Localism Opportunities for architects, Part two: Getting community engagement right, Royal Institute of British Architects, 2012.

Tris Kee, Francesca Miazzo: *We Own the City: Enabling Community Practice in Architecture and Urban Planning*, 2014.

Michael Rios, Brian Bell: *Good Deeds, Good Design - Community Sevice Through Architecture*; Princeton Architectural Press, 2004.

Paul Jenkins, Leslie Forsyth: *Architecture, Participation and Society, A brief historical review of Community Technical Aid and Community Architecture*, 2005.

Architecture Is Participation: Die Baupiloten: Methods and Projects, Jovis, 2015

Kézikönyv a részvételi városmegújításról, gyakorlati útmutató, Közösségfejlesztők Egyesülete Városmegújító Munkacsoport, 2010.

Dömötör Tamás: *Közösségi részvétel a területi tervezésben*, doktori értekezés, 2008